

ність та природоохоронні заходи за рахунок валового внутрішнього продукту на національному рівні, валового регіонального продукту та валової доданої вартості на регіональному рівні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мочерний С. Закон адекватності. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (від. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
2. Веклич О. Закон відповідності. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія: А.В. Тостоухов (головний редактор) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – Т. 2: Є-Н. – 416 с.
3. Мочерний С. Закон відносної рідкості ресурсів. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (від. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
4. Веклич О. Закон обмеженості природних ресурсів. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія: А.В. Тостоухов (головний редактор) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – Т. 2: Є-Н. – 416 с.
5. Мочерний С. Закон знижувальної (спадної) продуктивності факторів виробництва. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
6. Мусієнко М., Серебряков В. Брайон О. Екологія. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія: А.В. Тостоухов (головний редактор) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – Т. 2: Є-Н. – 416 с.
7. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Голов. ред. А.В. Тостоухов та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008. Т. 3: О-Я. – 472 с.
8. Ємельянов І. Принцип єдності організмів і середовища. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія: А.В. Тостоухов (головний редактор) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008. – Т. 3: О-Я. – 472 с.
9. Мельник Л.Г. // Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористування: підручник (з грифом МОНУ) / за ред. Л.Г. Мельника і М.К. Шапочки. – Суми: Університетська книга, 2006. – 759 с.
10. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державний служба статистики України; за ред. Осауленка О.Г. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2013. – 551 с.
11. Статистичний щорічник Закарпаття за 2012 рік / Головне управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г.Д. Гриник. – Ужгород 2013. – 511 с.
12. Дегодюк А. Добрива. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія: А.В. Тостоухов (головний редактор) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – Т. 1: А-Е. – 432 с.
13. Дегодюк А. Добрива сидеральні. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія: А.В. Тостоухов (головний редактор) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – Т. 1: А-Е. – 432 с.
14. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підручник / С.П. Азізов, П.К. Канінський, В.М. Скупий. За ред. проф. С.П. Азізова. – К.: ІАЕ, 2001. – 834 с.

УДК 504.06:502.33:330.16

Мареха І.С.

*кандидат економічних наук,
асистент кафедри економічної теорії
Сумського державного університету*

ЕКОЛОГО-КУЛЬТУРНІ СЦЕНАРІЇ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ ГЛОБАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

У статті автором доведено, що концепція глобального сталого розвитку є культуроцентричною і ґрунтується на таких характеристиках, як стійкі етичні зв'язки, екофутуристичні цінності, мультикультура, раціональність. Встановлено, що культура природокористування має оцінюватися через еколого-економічну визначеність ресурсозбереження. Визначено основні екосередовищні детермінанти культури бізнес-природокористування. Запропоновано підхід до оцінки еколого-економічного профілю культури бізнес-природокористування. Виокремлено можливі еколого-культурні сценарії ресурсозбереження в системі глобальних економічних відносин.

Ключові слова: природокористування, культура, сталий розвиток, екологічна етика, економічна етика, екологічні цінності, екологічне мислення, ресурсозбереження, світове господарство

Мареха И.С. ЭКОЛОГО-КУЛЬТУРНЫЕ СЦЕНАРИИ РЕСУРСОСБЕРЕЖЕНИЯ В ЭКОНОМИКЕ ГЛОБАЛЬНОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

В статье автором доказано, что концепция глобального устойчивого развития является культуроцентрической и включает такие характеристики, как устойчивые этические связи, экофутуристические ценности, мультикультура, рациональность. Установлено, что культуру природопользования необходимо оценивать через эколо-экономическую определенность ресурсосбережения. Определены основные экосредообразующие детерминанты культуры бизнес-природопользования. Предложен подход к оценке эколо-экономического профиля культуры бизнес-природопользования. Выделены возможные эколо-культурные сценарии ресурсосбережения в системе глобальных экономических отношений.

Ключевые слова: природопользование, культура, устойчивое развитие, экологическая этика, экономическая этика, экологические ценности, экологическое мышление, ресурсосбережение, мировое хозяйство.

Marekha I.S. ECO-CULTURAL RESOURCE SAVING SCENARIOS IN THE GLOBAL NATURAL RESOURCE ECONOMICS

The author proves in the article, that global sustainable development concept is a culture-based one and includes such characteristics as sustained ethical ties, eco-futuristic values, multi-culture, rationality. It is revealed that the culture being associated with the resource business should be estimated in terms of ecological and economic implication of resource saving approach. The basic eco-environmental determinants of the culture associated with the resource business are determined. The approach to estimation of ecological and economic profile of the culture associated with the resource saving business has been proposed. Possible eco-cultural resource-saving scenarios are outlined in the global economics.

Keywords: natural resource management, culture, sustainable development, ecological ethics, economic ethics, ecological values, ecological thinking, resource saving, global economy.

Постановка проблеми. Забезпечення реалізації концепції сталого розвитку у глобальній системі природокористування потребує формування відповідних еколого-економічних механізмів. Надзвичайної актуальності для вирішення проблеми сталого відтворювального розвитку набуває культура використання природних ресурсів. Як форма раціоналізації природокористування, культура споживання природних ресурсів має оцінюватися через еколого-економічну визначеність ресурсозбереження. Актуальність цієї проблеми обумовлює необхідність гармонійного включення еколого-культурних оцінок в економічні механізми глобального природокористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культурні детермінанти еколого-економічного розвитку досліджувалися у працях С.І. Дорогунцова [1], В.А. Кутирьова [2], Й. Павликовського [3]. Роль етичної компоненти та природоохоронних цінностей в економічних процесах вивчали В.Є. Борейко [4], Б. Келлікот [5], В.В. Мантатов [6], І.М. Махнуша [7], Л.Г. Мельник [8], А. Рих [9], Х. Ролстон [10]. Втім, сучасний етап розвитку світових еколого-економічних відносин потребує прикладних досліджень в області культури споживання природних ресурсів.

Постановка завдання. Метою дослідження є міждержавна оцінка культурних сценаріїв розвитку бізнес-природокористування на основі показників ресурсозбереження. Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких завдань:

- виокремлення культурних аспектів у складі концепції глобального сталого розвитку;
- встановлення взаємозв'язку культури природокористування з еколого-економічною визначеністю ресурсозбереження;
- визначення основних екосередовищних детермінант культури бізнес-природокористування;
- формування підходу до оцінки еколого-економічного профілю культури бізнес-природокористування на національному та міжнародному рівнях;
- окреслення можливих еколого-культурних сценаріїв ресурсозбереження в системі глобальних економічних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найвищим рівнем раціоналізації природокористування є сталий розвиток [11]. Опорним поняттям сталого розвитку будемо вважати таке, що було запропоновано Всесвітньою комісією з довкілля та розвитку, а саме: «це такий розвиток, що задовольняє потреби сучасного покоління, не ставлячи під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти їх власні

потреби» [12]. Аналіз сутнісно-змістової основи сталого розвитку дозволяє визнати її культуроцентричною за чотирма ознаками. У зв'язку з цим виникає поняття «культурного чотирикутника» сталого розвитку, графічна інтерпретація якого зображена на рисунку 1.

Оскільки сталий розвиток передбачає його орієнтацію на довготривалий тренд, як про це можна судити із визначення, розгляд культури як укоріненних, зафіксованих з часом, стійких етичних зв'язків у цьому контексті є найбільш виправданим.

Пріоритет потреб майбутніх поколінь закономірно порушує питання про екофутуристичну цінність природних ресурсів, яка повинна стати важливою природоохоронною складовою культури природокористування. При застосуванні теорії поколінь по відношенню до світових природних ресурсів нами було отримано три класифікаційні групи ресурсів за ознакою їх екофутуристичної цінності та належності до одного з поколінь – Альфа (короткострокова перспектива), Бета (середньострокова перспектива) або Гамма (довгострокова перспектива). Нами було встановлено, що:

- до природних ресурсів покоління α належать питна вода, мідна руда та дорогоцінні метали; до природних ресурсів покоління β належать рослинні ресурси, нафта, природний газ, уранові руди та залізна руда; додатково були отримані висновки про те, що ці ресурси володіють граничною футуристичною цінністю, а отже у першу чергу підлягають охороні та потребують пошуку адекватних замінників;
- переважна більшість природних ресурсів належать до покоління γ ; проте, такі ресурси, як морепродукти, біомаса, гідроенергоресурси, деревина, рекреаційні послуги, гумусоутворення та асиміляційний потенціал відносяться до групи низької екофутуристичної цінності, що обумовлено безпрецедентними масштабами їх забруднення, споживання та підвищеною чутливістю до негативних наслідків глобального потепління;
- найвища футуристична цінність притаманна сонячній, геотермальній та вітровій енергії.

Досліджуючи екологічні проблеми з точки зору теорії поколінь, як цього потребує концепція сталого розвитку, цілком правомірно розуміти під поколіннями підприємців носіїв певних культурних цінностей. Саме культурні, або природоохоронні, цінності спрямовують екологічну поведінку підприємців у русло ресурсозбереження. Важливим ендегенним чинником ресурсозбереження виступає екологічне мислення підприємця. Під екологічністю мислення

Рис. 1. Глобальний «культурний чотирикутник» сталого розвитку

потрібно розуміти екоатрибутивний світогляд, при-таманий усім суб'єктам підприємницької діяльності, що зорієнтували власні бізнес-ініціативи у русло ресурсозбереження. Будучи за своєю природою продуктивним, цей тип мислення відрізняється високим рівнем новизни генерованих ідей, що дозволяє творчо та ефективно використовувати потенціал удосконалення ресурсовикористання у напрямі ресурсополіпшення, ресурсозаміщення, дематеріалізації. До того ж екоатрибутивний світогляд тісно пов'язаний з культурою ресурсовикористання та визначає екологічний тип економічного зростання у конкретному культурному середовищі (ресурсомарнотратний, ресурсоефективний тощо). У довгостроковій перспективі підприємство репрезентовано на мультикультурному рівні природокористування. Під мультикультурним класом підприємств розуміємо динаміку їх економічного розвитку з урахуванням фактора часу та територіального розташування бізнесу. Запропоноване нами поняття мультикультурного класу підприємств частково наближене до словосполучення «inter-generational», яке широко застосовується у зарубіжній практиці. З точки зору раціонального бізнес-природокористування, особливу увагу привертає вивчення мультикультурних еколого-економічних екстерналій.

Площиною сполучення екологічних та культурних аспектів раціонального природогосподарування є економічна (господарська) етика. Найбільш розповсюдженою концепцією економічної етики є протекціоністська, яка розглядає раціональне природокористування у контексті комплексу економічно ефективних природоохоронних заходів, які можуть здійснюватися на технологічному, продуктовому, еколого-економічному, корпоративному та екосистемному рівнях.

Головна ідея технологічного підходу полягає у розв'язанні еколого-економічних протиріч на основі передових технологічних рішень, таких як технології «кінця труби» («end-of-pipe technology»), мало-відходні та безвідходні («Zero Emissions») технології, найкращі з доступних технологій («Best Available Techniques») тощо.

Раціональне природокористування на рівні продуктової політики представляє системний аналіз життєвого циклу продуктів з метою мінімізації еко-

логічного тиску, що завдається ними під час виробництва та споживання. Оцінка життєвого циклу дозволяє визначити ділянки життєвого циклу з максимальним виділенням парникових газів, утворенням відходів і стічних вод, а також елементи продуктового ланцюга з максимальним споживанням природних ресурсів.

Дослідження проблеми охорони довкілля на еколого-економічному рівні виробництва передбачає оцінку процесів екологізації господарських рішень і супроводжується аналізом відповідних еколого-економічних коефіцієнтів. Еколого-економічний рівень виробництва може досліджуватися за такими показниками, як екобезпе́чність технологічного процесу, озброєність і забезпеченість природоохоронними фондами, екологічність продукції, вплив на компоненти довкілля тощо.

Корпоративний підхід до вивчення сутнісно-змістової основи раціонального природокористування ґрунтується на розумінні останнього як керованої еколого-економічної підсистеми. Корпоративна відповідальність бізнесу як прояв економічної етики набуває подальшого поширення в рамках концепції екологічного менеджменту. Екологічний менеджмент є орієнтованим на отримання суттєвих економічних вигод за рахунок економії і збереження сировини, матеріалів, енергетичних ресурсів, зниження втрат, підвищення екологічної якості продукції, скорочення браку, зниження екологічних платежів і штрафних санкцій, скорочення кількості аварій та витрат на ліквідацію їх наслідків.

Раціональне природокористування на основі екосистемного підходу розглядається як процес удосконалення технології та культури споживання природних ресурсів, наділення їх новими, поліпшеними споживчими властивостями, що дозволяє підвищити економічну ефективність використання природних активів та вивести суб'єктів природоспоживання на новий конкурентний рівень.

У результаті футуристичної оцінки глобальних сценаріїв сталого розвитку групою учених були отримані висновки [13], які можна використати при побудові культурного профілю бізнес-природокористування. Резюмуємо основні положення:

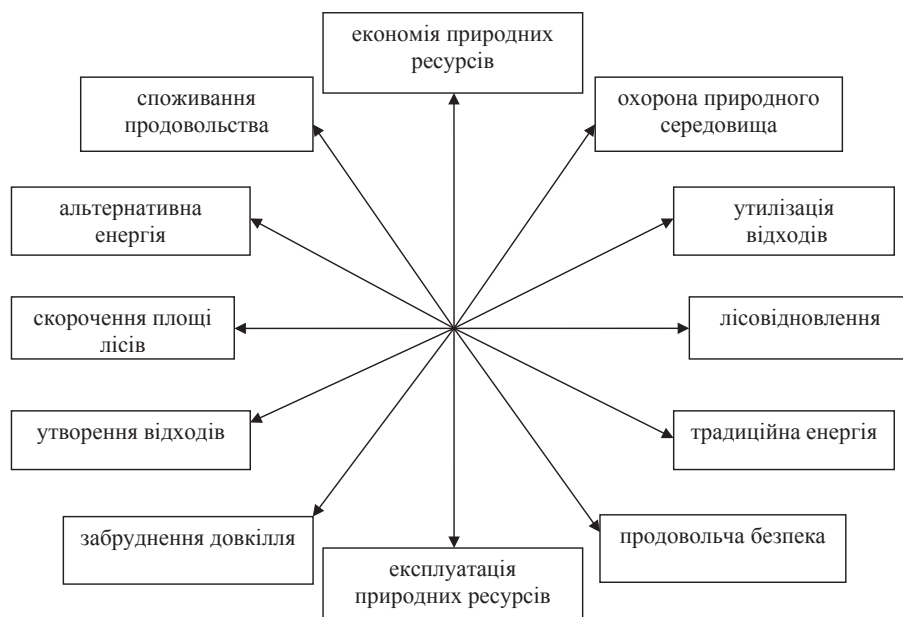

Рис. 2. Еколого-економічний профіль культури бізнес-природокористування

1. Уповільнене зростання чисельності населення стане однією з умов досягнення сталого розвитку.

2. Прогнози щодо економічного зростання не є синонімами сталого розвитку у майбутньому. У цьому плані більш нагальним питанням є еколого-економічна конвергенція регіонів, що передбачає подолання економічної та екологічної нерівності.

3. З метою досягнення сталого розвитку у майбутньому інтенсивність споживання енергії повинна зростати щонайменше на 1% щорічно, проте вуглецева насиченість енергії знижуватися на 3% відповідно.

4. У контексті сталого розвитку стратегії споживання викопних природних ресурсів повинні бути націлені на дотримання оптимального співвідношення між обсягами їх запасів і обсягами видобування, при цьому застосування нових технологій уможливить перетворити видобуток нерентабельних природних ресурсів на економічно доцільне надкористування.

5. Емісія вуглекислого газу може посилитися у короткостроковому періоді, проте до кінця століття ситуація має стабілізуватися у плані скорочення викидів парникових газів.

6. Стабільно високі частки ринку, що займають технології виробництва альтернативної енергії, означають, що вони можуть стати перспективними факторами довгострокового сталого розвитку.

У цьому контексті визначимо основні екосередовищні детермінанти культури бізнес-природокористування, які співвідносяться між собою за принципом «ресурсомарнотратний розвиток – ресурсоефективний розвиток»:

1) експлуатація природних ресурсів – економія природних ресурсів;

2) забруднення довкілля – охорона довкілля;

3) утворення відходів – утилізація відходів;

4) скорочення площі лісів – лісовідновлення;

5) споживання енергії – виробництво альтернативної енергії;

6) споживання продуктів – виробництво екологічно чистих продуктів.

Об'єднання ознак в одну багатовимірну систему задає поле еколого-економічних характеристик культури бізнес-природокористування, або його культурний профіль (рис. 2).

Запропонований методичний підхід до оцінки еколого-економічного профілю культури бізнес-природокористування ґрунтується на порівняльній оцінці показників-стимуляторів та показників-дестабілізаторів сталого розвитку. В залежності від переважання позитивної або негативної ознаки, нами окреслено п'ять культурних сценаріїв розвитку глобального бізнес-природокористування.

Сценарій № 1 «Ігнорування культури ресурсозбереження». Цей тип природогосподарювання є екологічно деструктивним. У підприємців відсутня мотивація до ресурсозбереження, переважає порушення екологічного законодавства та стандартів якості довкілля. Країна-забруднювач, або країна-порушник перебуває поза відносинами культури ресурсовикористання і не може претендувати на провідні позиції у глобальних рейтингах сталого розвитку.

Сценарій № 2 «Дотримання нормативних вимог з ресурсозбереження». Домінує права культура ресурсозбереження. Бізнес реагує на застосування державою негативних економічних стимулів у межах існуючого правового поля. Країна з домінуючою правовою культурою є пасивним імплементатором ресурсозберігаючих заходів, що носять реактивний, пасивно-примусовий характер, що, в принципі, не може відповідати вимогам сталого розвитку. Пере-

ваги дотримання податкової культури носять короткостроковий характер.

Сценарій № 3 «Ресурсозбереження за вимог ринку». Домінує ринкова культура ресурсозбереження. Орієнтація на прибуток від впровадження ресурсозберігаючих заходів. Виробництво екологічних товарів, що користуються підвищеним попитом. Формування сегментів сертифікованих одиниць скорочення викидів, впровадження міжнародних механізмів торгівлі емісійними сертифікатами, репрезентація ринків товарів, дружніх до довкілля.

Сценарій № 4 «Ресурсозбереження як стратегія конкурентних переваг». Домінує ділова культура ресурсозбереження. Екологічність товарів та послуг виступає критерієм диференціації на національному та міжнародному рівнях. Акцент на екологічних інноваціях як гарант глобальної конкурентоспроможності.

Сценарій № 5 «Ресурсозбереження як стратегія сталого розвитку». Переважає корпоративна культура. Збереження природних ресурсів у довгостроковій перспективі – генеральна мета підприємницької діяльності. Зменшення екологодеструктивного впливу на довкілля та залежності від природних ресурсів є основою державної корпоративної політики.

Висновки з проведеного дослідження. Оцінка еколого-економічного профілю культури природокористування на національному та міждержавному рівнях є необхідною підставою для обчислення рейтингів глобальної конкурентоспроможності держав на основі урахування притаманних їм традицій ресурсозбереження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дорогунцов С.І. Сталый розвиток – цивілізаційний діалог природи і культури / С.І. Дорогунцов, О.М. Ральчук // Вісник НАН України. – 2001. – № 10. – С. 16-32.
2. Кутырев В.А. Культура и технология : борьба миров / В.А. Кутырев. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 240 с.
3. Pawlikowski J.G. Kultura a natura / J.G. Pawlikowski. – Lamus, Krakow-Warszawa, 1913. – Т. 4. – С. 1-64.
4. Борейко В.Е. Введение в природоохранную эстетику / В.Е. Борейко. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 2001. – 200 с.
5. Кэлликот Б. Природоохранные ценности и этика / Б. Кэлликот // Гуманитарный экологический журнал. – Т. 1, Вып. 2. – 1999. – С. 40-67.
6. Мантатов В.В. Этика устойчивого развития в информационную эпоху / В.В. Мантатов, Л.В. Мантатова. – Улан-Удэ : Бурятское книжное издательство, 2002. – 250 с.
7. Махнуша І.М. Роль етичної компоненти в економічних процесах / І.М. Махнуша // Механізм регулювання економіки. – 2004. – № 3. – С. 191-211.
8. Мельник Л.Г. Етична компонента як фактор регуляції економічних процесів / Л.Г. Мельник, Вол.Л. Мельник // Механізм регулювання економіки. – 2001. – № 1-2. – С. 5-25.
9. Рих А. Хозяйственная этика : пер. с нем. / А. Рих. – М. : Посев, 1996. – 810 с.
10. Rolston H. Environmental business: an ethic for commerce, planet in peril / H. Rolston // Essays in environmental ethics, Harcourt Brace Company, Orlando, 1994. – P. 149-173.
11. Мареха І.С. Ресурсозбереження як еколого-економічна категорія сталого розвитку / І.С. Мареха // Соціально-економічні аспекти розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ : монографія ; під ред. О.О. Непочатенко. – Умань : «Візаві», 2015. – С. 71-77.
12. Our Common Future : Report of the World Commission on Environment and Development : Oxford University Press, Oxford, 1987. – 416 p.
13. Technological Progress towards Sustainable Development. Environmental Compatible Energy Strategies : project / Ger Klaassen, Miketa, Riahi Keywan, Schratzenholzer Leo. – International Institute for Applied Systems Analysis, 2004.